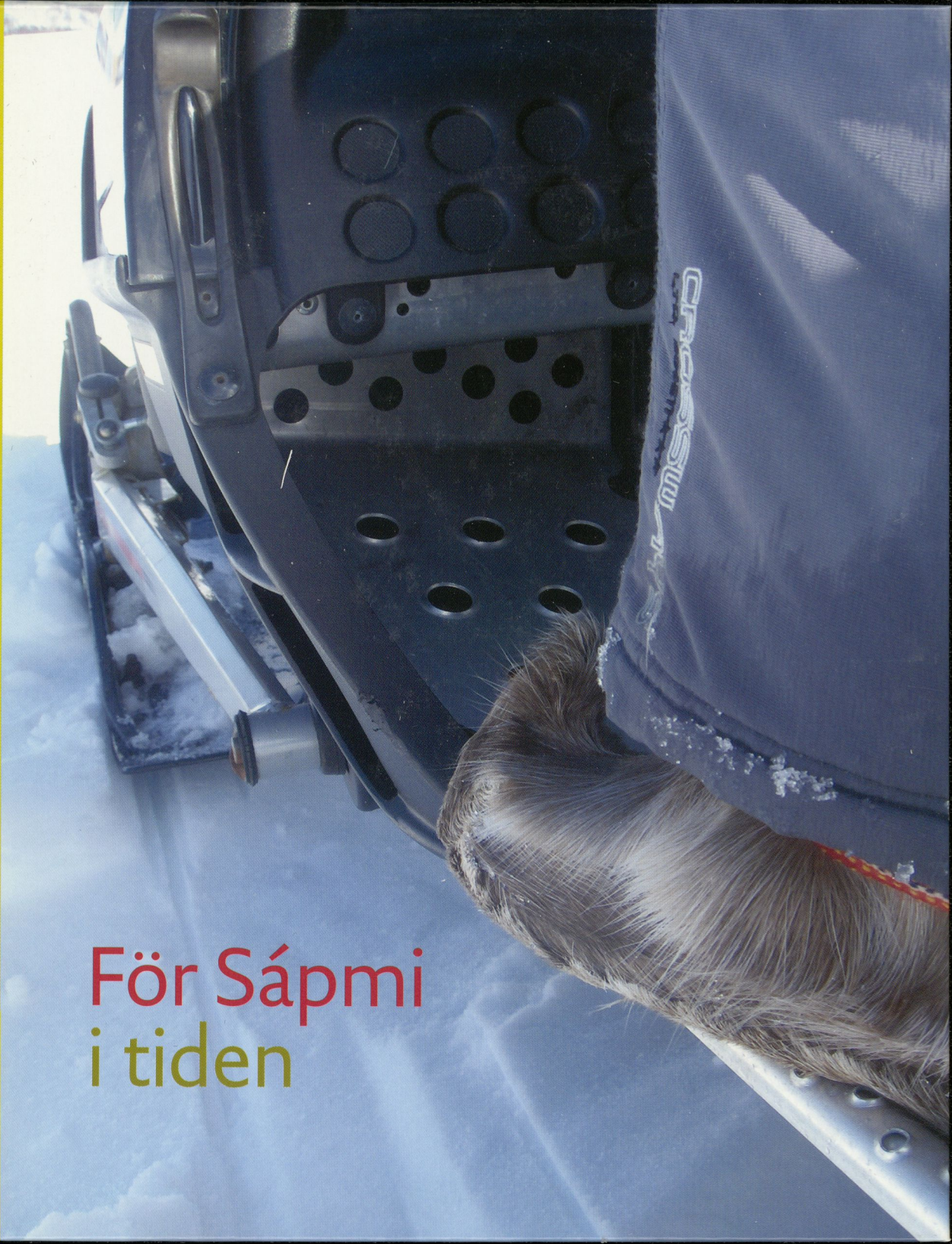

För Sápmi
i tiden

För Sápmi
i tiden

FATABUREN 2008

För Sápmi i tiden

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2008

Red. Christina Westergren och Eva Silvéén

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2008
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktörer Christina Westergren och Eva Silvé
Bildredaktör Emma Palmér
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Framsidas bild foto Victoria Harnesk
Baksidas bild foto Hélène Edlund. Nordiska museet
Bilder på för- och eftersättsblad foto Eva Silvé

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2008
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 523 8

Samernas Folkhögskola besöker Nordiska museet 1954. Foto Nordiska museet.

Inledning

För Nordiska museet och Skansen har samerna alltid funnits med. Utgångspunkten för Fataburen 2008, *För Sápmi i tiden*, är museernas mångåriga intresse för samerna och det samiska – som en del av ett tänkande och ett agerande knutet till en nation och en tid. Samlingar har byggts upp på museernas villkor, samisk kultur har bidragit till deras attraktionskraft och berättigande. Samer har blivit betraktade och utnyttjade, kontakterna med majoritetssamhället har präglats av ojämlikhet och samer har oftast varit de svagare, även om de i mötet med omvärlden också haft en egen agenda. Idag syns ansatser till en förändring, urfolk i rörelse har fått stater och myndigheter att börja se sig själva med andra ögon. Det som tidigare handlade om grupper inom nationalstater har nu blivit internationell politik i en globaliserad värld med nya gemenskaper och gränser. Rätten till kulturarvet har blivit en central fråga, som ger museerna möjlighet att ta en aktiv del i en större samhällsförändring.

För Sápmi i tiden vill berätta om en maktrelation i förändring. Om ett stycke svensk historia som inte alls är bara svensk och

**CHRISTINA WESTER-
GREN** är förlagsredaktör vid Nordiska museet och redaktör för årsboken Fataburen. Redaktör för årets bok är också **EVA SILVÉN**, fil.dr i etnologi och intendent vid Nordiska museet.

Konstituerandet av
Lapparnes Central-
förbund på Skansen
den 10 augusti 1904. På
bilden syns från vänster
Nils Enok Nilsson, Torkel
Tomasson, Elsa Laula,
Gustav Z. Hedenström,
Lisa Stinnerbom och
Lars Stinnerbom.
Privat samling från Karl
Stinnerbom. Örnskölds-
viks museums arkiv.

om en samtid där samisk kultur lever på egna villkor i ett mångfaldigt samhälle. Artikelförfattarna är forskare och skribenter med kännedom om samisk historia och kultur. Långtifrån alla är samer, men alla har utgångspunkten att samiskt liv har blivit ett forskningsfält och en fråga som i sig måste undersökas och omvärderas. Här finns en distans till hur det samiska har beskrivits och en kunskap om de många sammanhang där samiskt levnadssätt varit upphov till ingripanden från andra – myndigheter, markägare och museer.

I bokens artiklar finns såväl ett historiskt perspektiv som ett nutida, ett både utifrån- och inifrånperspektiv. Avsikten är att »det samiska« ska framträda i all sin variation – i tid, rum och olika sociala sammanhang – en mångskiftande kultur där levnadssätt, identitet, kulturarv och traditionell kunskap tillåts att utvecklas och förändras. Och som även ger ett perspektiv på vad det kan innebära att vara »svensk«.

Det andra

I bokens första del möter vi Sápmi – landet och folket – främst genom omvärldens intressen och avsikter: nationers gränsdragningar, myndigheters regelverk, historiska krönikörer och museer som samlare och utställare. Vi möter föreställningarna om samer och det samiska, som har varit många och spelat stor roll, och får inblickar i de processer som gjort den renskötande nomaden till norm och sinnebild. Men på varje punkt möter vi också en motrörelse, och efterhand även en perspektivförskjutning, där ett folk i norra Europas bortersta utkant visar sig ha blivit en del i ett världsomspännande nätverk.

Genom sitt samiska kulturfilter betraktar *Lars-Anders Baer* inledningsvis myterna om Sápmi, myter som i högsta grad har påverkat samepolitiken, och som i sin tur ytterligare cementerat mytbildningen. I västerländskt tänkande har det gjorts en skarp distinktion mellan nomaden och den fastboende jordbrukaren, där nomaden har fått representera det ociviliserade och det oförutsägbara. Idag arbetar samerna för ökad makt över sin historia och sitt kulturarv och för att synliggöra den samiska blicken, rösten och berättelsen.

Mikael Svonni tar oss med på en hisnande resa i språkhistorien, där ny forskning helt har förändrat bilden av samernas »invandring«. Sydsamiskan är av allt att döma det äldsta språk som har talats och som fortfarande talas i Skandinavien och samiska ordstammar kan förflytta oss sex tusen år tillbaka i tiden. Orden berättar om kontakter mellan befolkningsgrupper med olika språk under mycket lång tid. I den ömsesidiga assimileringen hamnade samerna efterhand i ett underläge, både socialt och ekonomiskt.

Under 1800-talet blev nationalismen en ledande ideologi

som formade den moderna nationalstaten. *Lars Jönsses* skriver om en historisk process, där museerna och turismen spelade en viktig roll i skapandet och försvarandet av det nationella territoriet. I norr blev de nomadiserande samerna utmärkta »territorietäckare«, medan Skansen och Nordiska museet fullgjorde samma uppgift i en mer symbolisk mening genom att inordna samerna i den svenska kulturhistorien.

Under slutet av 1800-talet formulerades också många idéer, som kom att ligga till grund för den svenska samepolitiken under lång tid framöver. Om den och den framväxande samerörelsen skriver *Patrik Lantto* och *Ulf Mörkenstam*. Med de första renbeteslagarna ingrep staten i renskötarnas vardag som aldrig tidigare, samtidigt som samiskt liv och kultur vid sidan av renskötseln osynliggjordes. Detta skapade motsättningar mellan olika grupper av samer men ledde också till politiska aktioner och politisk organisering.

Under samma tid började Nordiska museets – tillika världens största – samling av samiska föremål byggas upp, liksom ett omfattande arkiv- och bildmaterial med samisk anknytning. *Cecilia Hammarlund-Larsson* beskriver samlingarnas framväxt men öppnar också för vår tids frågor: Är materialet ett uttryck för ett kolonialt förhållningssätt eller för att samiskt liv är en självklar del av Sveriges historia? Idag är det Nordiska museets ambition att skärskåda samlingarna med öppet sinne och i samarbete med företrädare för det samiska samhället.

Fotografen Nils Thomassons bildsamling, som idag finns på Jämtlands läns museum i Östersund, är utgångspunkt för *Johan Jonssons* artikel. Där visas hur en och samma bild kan ges olika innebörd beroende på sammanhang och berättelse: familjefotografi, turistvykort eller rasbiologisk illustration. Artikeln visar

Renar på bred front. Under 1900-talet har renskötseln gjorts till den samiska näringen framför andra på bekostnad av övrig av samisk kultur. Renar i Bjerganäs rengärde, Ammarnäs, Lappland. Foto Mark Markefelt, © Nordiska museet.

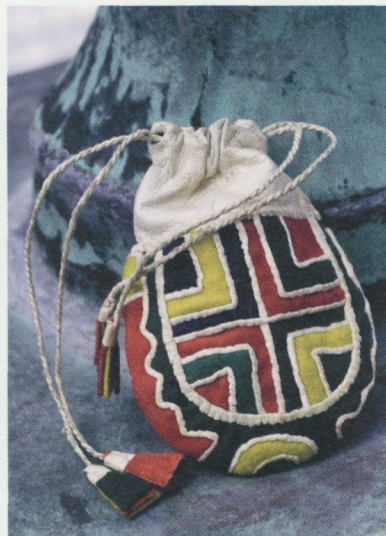
också på det samarbete som förekom mellan samer och företrädare för majoritetssamhället, som museitjänstemän och forskare, i detta fall en känd rasbiolog.

Eva Silvéén tecknar därefter konturerna av hur samer och samisk kultur har gestaltats i utställningar och iscensättningar, på Nordiska museet och i någon mån Skansen. Varje utställning har inte bara presenterat en berättelse om samerna utan även skapat en relation mellan museet och det samiska samhället. Medan de tidigare utställningarna syftade till att visa »samer-na« och »det samiska«, är tanken idag mer att rikta blicken mot gränsområden, blandformer och spår av människors möten.

Samevistet är en av de mest populära miljöerna på Skansen. *Anna-Vera Nylund* beskriver samevistena under olika tider och villkoren för de samer som bott och verkat där. Idag vill Skansen skapa förståelse och respekt för samisk kultur bland besökare i alla åldrar och från hela världen, och samarbetet med det samiska samhället är därför av stor vikt. Den 6 februari 2003 firades för första gången den samiska nationaldagen på Skansen.

I slutet av 1900-talet inleddes en viktig period för världens urfolk. Om uppkomsten av en internationell urfolksrörelse på 1970-talet och dess förhållande till dagens museiverksamhet skriver *Carine Durand*. Här beskrivs processen bakom FN:s deklaration om urfolkens rättigheter och samernas aktiva arbete för att skydda och bevara urfolkens kulturarv. Ett fältarbete på Nordiska museet 2007 visar dock vilka svårigheter som kan uppstå, trots ambitionen att arbeta enligt FN:s rekommendationer.

Skinnpung från Jokkmokks socken i Lappland.
Foto Mats Landin,
© Nordiska museet.

Det egna

I bokens andra del förskjuts perspektivet. Vi kommer närmare det samiska, så som det uttrycks av samer i konst och kunskap, livsstil och levnadssätt. Flera artiklar berör frågor som dagens samiska kultur, nya sätt att förhålla sig till tradition och kulturarv, olika sätt att vara same – i Stockholm och i Sápmi, som kvinna, man eller barn, i nutid och dåtid.

Jokkmokks marknad utstrålar nutid och framtid trots – eller kanske tack vare – en fyrahundraårig historia. I *Lis-Mari Hjortfors* ögonblicksskildring från februari 2007 hamnar vi mitt i en levande samisk kultur i många former. Kommersen blomstrar, kompisar träffas, musiken flödar, slöjdare byter idéer, hämtar inspiration och nya material medan turisterna trängs.

Om musikaliska uttryck och samisk identitet skriver *Krister Stoor* och *Richard Jones-Bamman*, med fokus på Sven-Gösta Jonsson, »den rockande samens«, en av de viktigaste frontfigurerna i 1900-talets samiska populärkultur. Efter visst motstånd

Samedansen på Jokkmokks
marknad den 4 februari
2007. Foto Lis-Mari Hjort-
fors, © Nordiska museet.

från samiskt håll blev han en ikon i en tid när många skämdes för sin identitet. Han sjöng för det mesta på svenska, ibland på engelska, medan vår tids Lars-Jonas Johansson sjunger nästan enbart på samiska. Trots olikheterna är båda representanter för samisk musik med rocken som grundpelare.

Det är inte alltid lätt att säga om samiska konstnärer borde kallas musiker, jojkare, författare, tecknare eller slöjdare. Å andra sidan är det inte nödvändigt eftersom samer ofta har tänkt och gjort saker på ett holistiskt sätt. *Vuokko Hirvonen* beskriver hur olika konstgrenar går hand i hand i en rad samiska författarskap, från början av 1900-talet då de första manuskripten på samiska framställdes till det sena 1900-talets verk, där samisk identitet ofta är ett viktigt tema.

Språk och identitet är viktiga frågor också för *Ann-Helén Laestadius*, samisk journalist och författare med svenska som modersmål. Hennes personliga berättelse från Stockholms tidningsvärld, långt från fjäll och renar, speglar olika generationers förhållningssätt till ett samiskt ursprung och till omvärldens synpunkter och fördomar. Klädd i jeans eller kolt och med en självklar stolthet lever hon ett samiskt stadsliv, där det samiska hjärtat är det som räknas.

Andrea Amft ger röst åt en samisk kvinna från helt andra förhållanden. Att vara kvinna och same utan renar har i hennes fall inneburit underordning och marginalisering. I skildringen av ett hårt liv som fiskesame framträder hierarkierna inom det samiska samhället. Det finns en föreställning bland samerna själva om att den samiska kvinnan är stark och jämställd. Men i ett genusperspektiv blir det tydligt att den tongivande renskötseln, och därmed makten, har maskuliniserats under 1900-talet, bland annat till följd av myndigheternas ingripanden.

Foto Ernst Manker, © Nordiska museet.

Bland såväl fiskesamer och renskötare som andra samer praktiserades det som idag kallas »traditionell kunskap«. *Håkan Tunón* och *Lars-Anders Baer* beskriver hur utomståendes syn på denna folkliga överlevnadskonst har förändrats. Från att ha betraktats som något av främst folkloristiskt intresse har den allt mer börjat ses som en komplementär vetenskap eller åtminstone vetskap. Kanske har den erfarenhetsbaserade kunskap som kommer av ett liv nära naturen lösningarna på flera av vår tids ödesfrågor rörande miljö, klimat och försörjning?

I *Sunna Kuoljoks* artikel återvänder vi till museernas samiska samlingar, men nu ur ett annat perspektiv: Vilken betydelse har detta kulturarv idag, för samisk identitet, självförståelse och självbestämmande? Artikeln berättar om ett projekt för iden-

tifiering, förvaltning, ökad tillgänglighet och eventuellt återförande av föremål till samiska museer – även om samiska föremål också måste finnas utanför Sápmi, för att inför omvärlden kunna berätta om samiskt liv och kultur.

En same som funnit en plats i vår tids medium framför andra får avsluta boken. Bloggaren med mera *Victoria Harnesk* skriver om en ljusnande samisk framtid mot bakgrund av sitt eget liv. »Mycket har hänt sedan barndomens högtidsstunder vid batteriradion i kåtan« är en mening som säger mycket både om hennes eget liv och om förändringen i Sápmi.

Livet som same idag sätter fingret på frågor och förhållanden av stor betydelse för alla. Att värna identitet och kulturarv i en värld med nya gränser, att möta omvärlden utan att utplånas, att både styra och följa är utmaningar för fler än samer. Med nya förtecken är Sápmi viktigare än någonsin för Sverige och världens urfolk för världen.

Kan museer vara föregångare i samarbetet om urfolkens kulturarv? Utställningen *Sápmi* i Nordiska museet 2007. Foto Mats Landin, © Nordiska museet.